

رنگ در ارسن شهری زندیه شیراز

فرهاد عوض‌نژاد^{۱*}، حمید رضا شیبانی^۲

۱- استادیار، گروه معماری و شهرسازی، دانشکده فنی و حرفه‌ای شهید باهنر شیراز، فارس، ایران، کدپستی: ۷۱۶۵۹-۴۴۵۴۹.

۲- مدرس گروه معماری و شهرسازی دانشگاه فنی و حرفه‌ای استان فارس، عضو هیات مؤسس آتلیه طراحی جهان‌نما، پارک علم و فناوری استان فارس، فارس، ایران، کد پستی: ۷۱۹۷۶-۸۷۸۱۱.

تاریخ دریافت: ۹۷/۱۱/۲۹ تاریخ بازبینی نهایی: ۹۸/۰۶/۲۶ تاریخ پذیرش: ۹۸/۰۶/۳۱ در دسترس بصورت الکترونیک: ۹۸/۰۷/۱۶

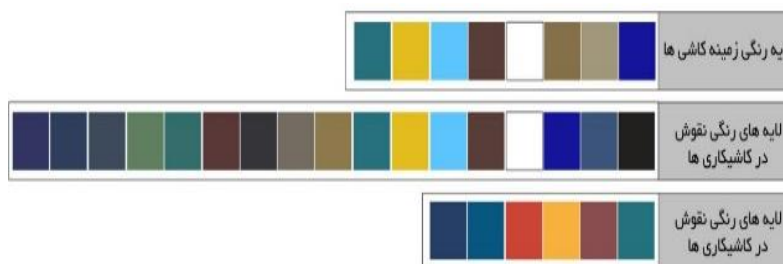
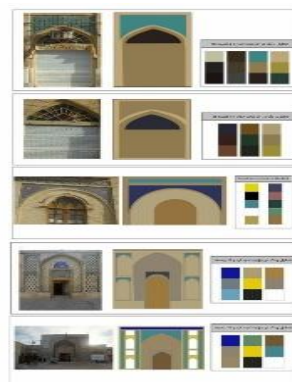
چکیده

با نگاهی گذرا به نظام سنتی شهرهای ایران و سلسله مراتب خاص موجود در آنها، شاید بتوان ادعا کرد که در فرهنگ آن‌ها، تجلی روح ساکنان و سازگار با طبیعت پیرامون خود قابل مشاهده است. نحوه حضور رنگ‌ها در فضا و توجه به اینکه به کارگیری رنگ‌ها با چه هدفی دنبال می‌شود، بسیار حائز اهمیت است. امروزه با توجه به روند ساخت و سازهای در حال انجام، شاهد کم‌رنگ‌شدن هویت رنگی شهرها هستیم و این مسئله‌ای است که نیاز به بررسی دارد. هدف و تمرکز پژوهش حاضر بر رنگ، ترکیب‌های رنگی، ارتباط معنایی موجود میان رنگ‌ها و نقش این هماهنگی در پدیدآوردن منظر شهری یکپارچه برای شهرهای ایرانی-اسلامی است. ارسن شهری زندیه شیراز نمونه کوچکی از منظر شهری ایرانی اسلامی است که نقش و تاثیر رنگ در این مجموعه بررسی شده است. روش تحقیق این نوشتار، توصیفی-تحلیلی است. برای تدوین چارچوب نظری پژوهش، از مطالعات کتابخانه‌ای و برای تحلیل رنگ‌های به کارفته در این مجموعه از برداشت‌های میدانی و روش لانکلو استفاده شده است. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که در آفرینش فضای شهری بی نظیری همچون زندیه شیراز، به رنگ به عنوان عنصری مهم، نگاهی ویژه شده است. در هنر و معماری این مجموعه از رنگ‌های سازگار با اقلیم و هویت بومی، استفاده شده است. همچنین استفاده زیاد از رنگ برای افزایش غنای حسی و چشمی این مکان دیده می‌شود. بررسی و تحلیل فضاهای شهری برجای مانده از شهر سنتی دیروز و قواعد و قوانین حاکم بر آن می‌تواند مرجع و پاسخگو باشد.

واژه‌های کلیدی

ارسن شهری، لانکلو، رنگ، پالت رنگی، ارسن زندیه شیراز.

چکیده تصویری

Color in Arsen City of Zandieh Shiraz

Farhad Avaznejad¹, Hamidreza Sheibani²

1- Department of Architecture and Urban Development, Technical and Vocational Faculty of Shiraz Shahid Bahonar University, P. O. Box: 71659-44594, Fars, Iran.

2- Jahan Nama Design Atelier, Fars Province Science and Technology Park, P. O. Box: 87811-71976, Fars, Iran.

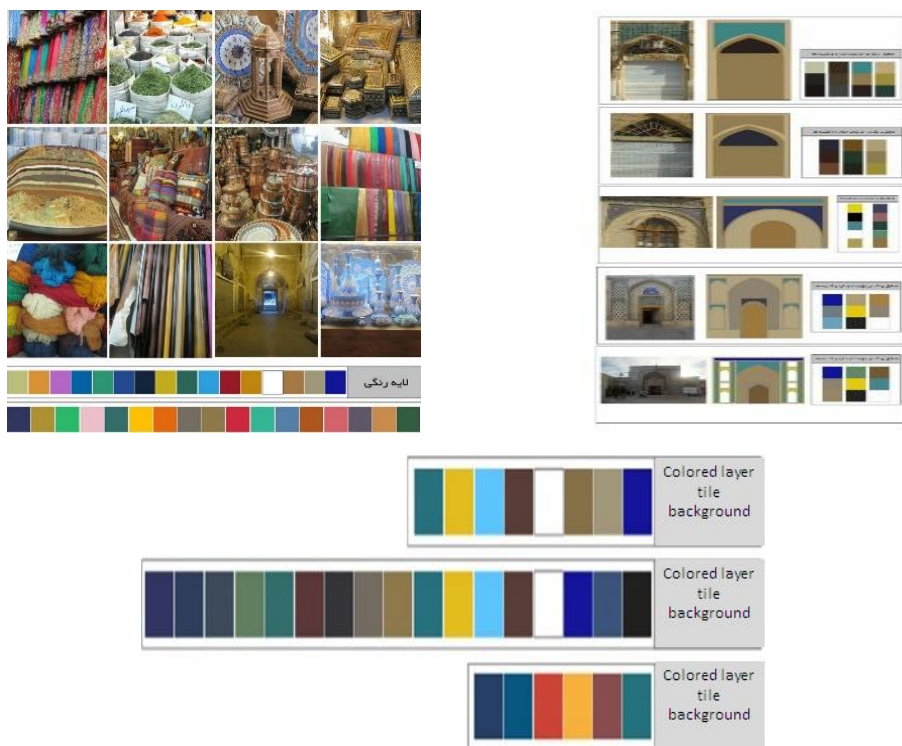
Abstract

Stating the issue with a quick look at the traditional system of Iranian cities and the specific hierarchy existing in them, it may be claimed that in their culture, the manifestation of the spirit of the residents and compatible with their surrounding nature is visible. It's very important to know how the presence of colors are used in space and for what purpose colors are used. Nowadays, due to the ongoing construction process, we are witnessing a diminution identity of the cities and this is a matter that needs to be checked. The aim and focus of the present study on color, color combinations, semantic relation between colors and the role of this coordination in creating perspective Integrated to the urban cities in the Iranian-Islamic cities, Arsan Shahri Zandieh Shiraz is a small sample of Iranian urban perspective that the role and impact of color in this collection has been reviewed. The research method of this paper is descriptive-analytical. To formulate a theoretical framework of the research, library studies and to analyze the colors used in this collection of field observations, the method of Hey Baang and the method of Langlo has been used. The findings of the research show that the creation of a unique urban space such as the Zand to Shiraz, color as an element importantly, a special look has been made. In the arts and architecture of this collection of color-compatible climates and indigenous identities are used. Also, maximum use of color to increase the sensory and visual of this place can be seen. The study and analysis of urban spaces left over from the traditional city in the incidence and the rules and rules governing it can be reference and responsive.

Keywords

Arsan city, Lenclos, Color, Color of the palette, Arsen Zandieh Shiraz.

Graphical abstract

۱- مقدمه

ناحیه تاریخی شهرها میراث ارزشمند معماری و کالبدی به جای مانده از گذشتگان ما است که در طول زمان در هویت بخشی به حیات شهری، همواره نقش بارزی ایفا نموده است. این بخش از شهر تجلی‌گاه ابعاد فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی مردمانی است که در دوره‌های تاریخی در این بخش از شهر، روزگار سپری کرده و هویت فرهنگی آن را به ثبت رسانده‌اند [۱]. شهرهای برخوردار از محیط دیداری مطلوب قادرند تا وسعت بخشیدن به تجربه زیباشناختی شهروندان، موجبات ارتقا تصویر ذهنی جامعه از خویش و تقویت غرور مدنی آنان را فراهم سازند و با اعتلا بخشیدن به وجهه شهر در سطح ملی و بین‌المللی، توان رقابتی شهر را برای جذب هر چه بیشتر سرمایه و اقبال خلاق تقویت نماید [۲]. منظر رنگی فضاهای شهری در شهرهای ایرانی-اسلامی از موضوعاتی است که در تحقیق حاضر به آن توجه شده است. در این راستا، تلاش و هدف اصلی این نوشتار آن است تا با مطالعه و تحلیل ترکیب‌های رنگی در ارسن شهری^۱ زندیه شیراز که به عنوان یکی از اصیل‌ترین مجموعه‌های فاخر در معماری شهری ایرانی اسلامی است، بتوان الگوهایی کاربردی را برای استفاده فضاهای شهری معاصر استخراج کرد. ارسن شهری مجموعه‌ای از ساختمان‌هاست که نیازهای شهری را برآورده می‌کند [۳] که شامل بازار، کاروانسراها، مسجد، حمام، آب انبار، ارگ حکومتی، دیوان خانه، میدان توپخانه و میدان مشق بوده است. در همین راستا رنگ در منظر شهر ایرانی-اسلامی بررسی شده است. سپس در سطوح مختلف از خرد تا کلان، اجزای منظر شهری و رابطه رنگ‌ها در مجموعه زندیه شیراز به صورت دقیق بررسی گردیده است. پژوهش حاضر از نوع توصیفی-تحلیلی می‌باشد و از شیوه‌های مرور متون، منابع، اسناد کتابخانه‌ای و از ابزار مشاهده و روش لاکلو^۲ جهت تجزیه و تحلیل رنگ‌های به کار رفته در این مجموعه می‌باشد.

۲- پیشینه تحقیق

تاکنون ارسن شهری زندیه شیراز در مطالعات گوناگونی مورد بررسی قرار گرفته است [۴-۱۱]. تمامی این تحقیقات و پژوهش‌ها به مطالعه کالبدی ارسن شهری شیراز پرداخته که فاقد مطالعات منظر و سیمای این بافت تاریخی و ارزشمند بوده‌اند. حال آنکه پژوهش در حوزه رنگ شهرسازی و معماری ایرانی بسیار محدود بوده که به اختصار معرفی می‌گردد. تدین موضوع رنگ و چگونگی برخورد و استفاده از آن در شهرهای معاصر و به مفاهیم مربوط به رنگ، نقش رنگ‌ها در بهبود مدیریت شهری و اهمیت تهیه طرح جامع رنگی برای شهر مورد بررسی قرار داده است [۱۲]. نوایی در پژوهش خود به بیان مطالبی در رابطه با نقش رنگ در مفاهیم اجتماعی امروز پرداخته است و جمع‌بندی نموده که اگر رنگ‌ها و مواد به نحو متناسب در نظر گرفته شوند، به طوری که دامنه رنگی با پویایی تمام بتواند فرهنگ

^۱ مجموعه‌ای از ساختمان‌ها که نیازهای شهری را برآورده می‌کند.

^۲ Lenclos

شهری را بیان کند، محیطی که سبب تخلیه روحی می‌گردد [۱۳] داوری‌نژادی مقدم و شعبانی به بیان تاریخیچه و خواص رنگ‌ها و همچنین بحث روانشناسی رنگ و کاربرد آن‌ها در شهر پرداخته‌اند و نتایج نشان داد که در شهرها کمتر از عامل رنگ جهت ایجاد حس زندگی و هویت استفاده شده و امروزه شهرهای خاکستری بوده و در عین حال دارای اغتشاشات رنگی زیادی می‌باشند [۱۴]. تدین پژوهش‌های متعددی در حوزه مطالعات پالت رنگی شهرهای ایرانی به انجام رسانده است که نمونه موردی آن شهر اصفهان می‌باشد. در پژوهش‌های اخیر این پژوهشگر رنگ‌های سازگار با اقلیم تشریح شده و ارائه یک الگوبرداری از پالت رنگی فضای شهری در شهرهای تاریخی پیشنهاد شده است [۱۵]. همچنین این پژوهشگر به ارائه روشی مبتنی بر ارزیابی میزان بهره‌مندی فضاهای شهری از پتانسیل‌های رنگ با توجه به سطح نیاز، سطح مواجهه با رنگ و کیفیت‌های مورد انتظار از فضا پرداخته است [۱۶]. تدین در کتابی سعی داشته تا با مطالعه، خوانش و تحلیل ترکیب‌های رنگی در میدان نقش جهان، به عنوان یکی از میدان‌های اصیل و زیبای برجای مانده از شهرهای سنتی-اسلامی، الگوهایی کاربردی برای استفاده و بهره‌مندی در فضاهای شهری امروز را ارائه دهد [۱۷]. پژوهش حاضر در تکاپوی خوانش و تحلیل ترکیب‌های رنگ در ارسن شهری زندیه شیراز به عنوان تنها فضای شهری واجد حیات شهری بافت تاریخی شیراز، برجای مانده از نظام شهرسازی سنتی ایرانی اسلامی می‌پردازد تا به کمک آن بتوان یک الگو برداری از پالت رنگی فضای شهری در بافت تاریخی شیراز ارائه شود.

۳- مبانی نظری پژوهش

۳-۱- رنگ در حوزه معماری ایران

معماری ایران را متخصصان عرصه معماری مانند آرتور اِپهام پوپ^۳ و متخصصان عرصه رنگ در معماری مانند تام پرت^۴ و لوئیس سوییرن^۵ در زمره رنگین‌ترین معماری‌های جهان جای داده‌اند. آرتور پوپ در کتاب معماری ایران، پیروزی شکل و رنگ معماری ایران^۶ را این‌گونه توصیف می‌کند که: "اغلب معماری ایران از نظر حجم و طرح ساده بوده و از دور روح آرامش و اطمینان را القا می‌کند. این حالت به ویژه هنگام استفاده از رنگ‌های گوناگون و تزئینات پیچیده به وجود می‌آید. در بیشتر دوره‌های معماری ایران، رنگ‌های زنده و متنوع به حدی از هماهنگی رسیده‌اند که هرگز مانند آن دیده نشده است" [۱۹].

۳-۲- رنگ در منظر شهر ایرانی-اسلامی

در کتاب شهر همچون چشم انداز (منظر)، "ترنر"^۷ واژه منظر را در سه حوزه مجزا تعریف می‌کند: "با توجه به تاریخ علم صرف و نحو، معقولانه است که واژه چشم انداز (منظر) به معنای "دید خاصی از جهان" به کار برده

^۳ Arthur Upham Pope

^۴ Tom Perter

^۵ Lewis Sue Rnif

^۶ Persian Architecture The Triumph of Form and Color

^۷ Turner

مقاله

بی‌نهایت میل می‌کند، لازم است عناصر، به عنوان شاخص‌های سازمان فضایی شهر شناخته شده و ارتباط آن‌ها بررسی شود. نظم ادراک شده میان اجزا مذکور که امری مجرد و ذهنی است، معرف سازمان فضایی شهر خواهد بود. هسته یا مرکزیت، ساختار و کل‌های کوچک از عناصر شاخص سازمان فضایی شهر شمرده می‌شوند که تشخیص آنها فراتر از ویژگی‌های شکلی است. هسته مرکزی و ورودی‌ها متصل به ساختار شهر هستند و این ساختار عامل پیونددهنده کل‌های کوچک شهر به یک دیگر است. ساختار ممکن است دارای اندام‌های اصلی و فرعی باشد که از طریق آنها کلیت سیستم را در پیوند با یکدیگر قرار می‌دهد. عنصر شاخص شهر در اغلب حالات "معبّر" است [۲۴]. معبر از دوران صفویه به بعد به عنوان یک عنصر شهری طراحی شده با اهداف چندگانه‌ای همچون توسعه شهر، اتصال بافت جدید و قدیم، گردشگاه و غیره مطرح شد. عناصر و اجزایی که در شهرهای کهن ایران وجود داشته‌اند دارای نوعی ارتباط متقابل فضایی یکپارچه و به هم پیوسته بوده‌اند. در شهرهای اسلامی فضاهایی مانند مسجد جامع، بازار، مرکز حکومت، فضاهای مسکونی و غیره. ضمن آنکه هر کدام جا، مرتبه و شخصیت خاص خود را در سلسله مراتب فضاهای شهری حفظ می‌کنند و به ایفای نقش خود می‌پردازند، با هم مجموعه‌ای واحد را پدید می‌آورند که شهر را از نظر فضا واحدی منسجم و به هم پیوسته نشان می‌دهد. عناصر اصلی مجموعه شهری در شهر اسلامی عبارت‌اند از: ارگ و بارو، مسجد جامع، بازار، مناطق مسکونی و محله‌ها، شبکه خیابان‌ها، دیوارها و نماهای خارجی.

۴- روش تحقیق

این پژوهش از حیث نوع، در تحقیقات توصیفی جای می‌گیرد و روش به کار رفته در این پژوهش بر اساس اهداف تحقیق کاربردی و بر حسب نحوه گردآوری اطلاعات، روش اسنادی، مشاهده و مطالعات میدانی است. این نوشتار در دو بخش انجام پذیرفته است. در ابتدای امر نقش رنگ در منظر شهر ایرانی- اسلامی براساس روش اسنادی و کتابخانه‌ای بررسی شد و سپس در بخش دوم برای استخراج لایه‌های رنگی و تحلیل لایه‌ها از (روش لانکلو) استفاده شد. منظور از روش لانکلو، عبارت است از ثبت و ارزیابی رنگ‌های به کار رفته در عناصر مصنوع و طبیعی موجود در فضای شهری به صورت نمونه‌برداری فیزیکی رنگ‌ها که این کار با تراشیدن بخش کوچکی از مصالح و کنار هم چیدن آن‌ها صورت می‌پذیرد. در این پژوهش نگارندگان از دوربین عکاسی دیجیتال^۳ که به روز شده روش لانکلو می‌باشد، برای نمونه‌برداری از رنگ‌های عناصر موجود (مصنوع و طبیعی) استفاده کرده‌اند. تمامی مراحل عکس‌برداری بین ساعت ۱۱ تا ۱۲ صبح انجام گرفته است. در این روش تصاویر متعددی از جداره‌های فضاهای مختلف این مجموعه تهیه شد (لازم به ذکر است که این مهم با خوانش و بهره‌مندی از پژوهش "تهیه طرح جامع رنگی تلاشی برای مدیریت رنگ‌ها در شهر" می‌باشد [۱۲].

۵- قلمرو مکانی پژوهش

محدوده مورد مطالعه پژوهش حاضر ارسن شهری زندیه شیراز است که

شود. از جنبه کالبدی، چشم انداز (منظر) را موقعیت جغرافیایی اشخاص تعریف می‌کنند. از جنبه روانشناسی، چشم (منظر) را ساختارهای ذهنی که از طریق آنها اطلاعات حسی تفسیر می‌شود، تعریف می‌کنند [۲۰]. منظر شهری به عنوان عنصری تأثیرگذار در کیفیت و مطلوبیت شهرها، واقعیتی عینی بوده و حاصل مشاهده و درک مظاهر گوناگون و مملوس شهر است. منظر، بخش متجلی و مملوس است که در آن تبلور دیداری، کارکردی و معنایی چیزهای که فضا را شکل می‌دهند، دیده می‌شود. این لغت بر بازتاب معنی‌دار ترکیب عناصر و عواملی دلالت می‌کند که خارج از تأثیرات ذهنی بیننده وجود دارند [۲۱]. برای پرداختن به منظر شهر ایرانی اسلامی باید اقلیم و جغرافیای خاص^۱ آن محیط مطالعه شود، چنانکه در معماری ایرانی بهره‌مندی از مصالح بوم آورد، جایگاه ویژه ای دارد. در اقلیم گرم و خشک آنچه که در گستره فضایی دیده می‌شود، وجود عنصری ارزشمند چون خاک است که شهرهای اقلیم گرم و خشک را به رنگ و نسج کرم و خاکی در می‌آورد و برای تشخیص بناهای معظم، رنگ‌های آبی و فیروزه‌ای را با وجوه هنر و هنرمندی بکار می‌برد. در اقلیم سرد و کوهستانی که عمدتاً مصالح سنگ است پالت رنگی که به چشم می‌خورد طیف خاکستری و تیره می‌باشد. در اقلیم معتدل و مرطوب آنچه که در نگاه اول پدیدار می‌شود بهره‌مندی از چوب برای ساخت ابنیه است و در ارائه منظر شهری این اقلیم آن چه که بناها را از دیگری متمایز می‌سازد پوشش بام است که از رنگ سرد و گرم استفاده می‌شود در پوشش بام‌ها، در آخر آنکه اقلیم گرم و مرطوب نماهای ساختمانی عمدتاً پالت رنگی سفیدی دارد که این مهم از خردمندی معماران گذشته ما می‌باشد که معماری متأثر از اقلیم را می‌دانستند. منظر شهر ایرانی- اسلامی در هر جغرافیا متفاوت است اما بستر طبیعت در آن نقش بسزایی دارد، عناصر شهری شاخص در منظر شهر ایرانی- اسلامی جایگاه ویژه‌ای دارند.

۳-۳- عناصر کالبدی- کارکردی بافت‌های تاریخی^۲ شهرهای ایرانی- اسلامی

عناصر اصلی زندگی شهری شامل کالبد اقتصادی (بازار)، فرهنگی (مسجد جامع)، سیاسی (ارگ) و اجتماعی (محله‌ها) براساس نظمی وحدت‌گرایانه استقرار یافته‌اند [۲۳]. برای تشخیص نظم حاکم بر اجزا شهر که به سمت

^۱ زمین‌های خالی شهری (از جمله زمین‌های خاکی)، سنگ، چمن، درختان، رودخانه، مناطق ساحلی و همچنین آسمان و غیره تشکیل‌دهنده پالت رنگی هستند که بر روی آن رنگ‌های طبیعی نقش بسته است [۲۲].

^۲ انسجام و پیوستگی در کالبد شهرهای قدیمی ایران، مقوله‌ای است که برخی محققان پیش‌تر به آن پرداخته‌اند. در برخی، وحدت و انسجام در کالبد نتیجه فلسفه وحدت‌گرای ساکنان است، در کالبد نتیجه فلسفه وحدت‌گرای ساکنان است [۲۵]. در برخی دیگر این انسجام در ارتباط با نظریات نظریه‌پردازان و همچنین رویکردهای مختلف بررسی شده [۲۶] و در نمونه‌های دیگر به اصل پیوستگی در کالبد شهرهای قدیمی اشاره می‌شود [۲۷] که همگی به طور کلی به بررسی بافت تاریخی پرداخته و به صورت جزئی یا کلی بحث انسجام را در کالبد مذکور دنبال کرده است [۲۸].

^۳ Digital camera

دیوان خانه، میدان توپخانه و میدان مشق که رنگ عناصر به کاررفته در آن‌ها می‌تواند در منظررنگی شهر تاثیرگذار باشد، در ساعت مشخص از روز عکس‌برداری شد. با ابزار شطرنجی کردن تصاویر، عکس‌های گرفته شده در نرم افزار فتوشاپ شطرنجی شدند. سپس به منظور دستیابی به طیف‌های رنگی موجود و برای استخراج لایه‌های رنگی و تحلیل لایه‌ها از (روش لانکلو) استفاده شد. در جدول ۲ تعدادی از عکس‌های گرفته شده از فضاهای مختلف ارسن زندیه شیراز به نمایش درآمده است. اردلان و بختیار در پژوهش‌های خود برای بررسی و مطالعه استفاده از رنگ در منظر شهر ایرانی چهار سیستم رنگی را معرفی کردند [۱۸]. این سیستم‌ها ارتباط نزدیکی با جنبه‌های توانایی اقتصادی و مقاصد سیاسی نیز دارند. از این جهت که از سیستم تک رنگ- تک مصالح تا سیستم چند رنگ - چند مصالح به ترتیب کاربرد تخصصی‌تر شده و مطمئناً در جاهای خاص‌تر و مهم‌تری کاربرد می‌یابد. اردلان و بختیار از این سیستم‌های رنگی با عنوان نظام‌های رنگی "یک ترازه" و "چند ترازه" یاد می‌کنند. از دیدگاه آنان "رنگ‌ها خط را آشکارا تا بعد سوم گسترش می‌دهند و عمقی از تشخیص به سطح‌ها می‌بخشند و هنرورز سنتی از طریق سلسله هم‌زمانی از روابط که سر و کارشان با پرتکلیف‌ترین قوانین "ابعاد" رنگ با "اندازه" نسبی‌شان و با آمیزه‌های دیداری رنگ‌هاست، به باطنی‌ترین سطح صورت سازی رنگ دست می‌یابد" [۱۶].

نمونه‌ای جامع از شهرسازی سنتی ایران می‌باشد که در عصر زندیه به دستور کریم‌خان زند ساخته، آنچه که این بنا را شاخص می‌سازد الگو برداری از مکتب اصفهان و به تفصیل میدان نقش جهان است. ارسن شهری زندیه شیراز در محدوده محله قدیمی درب شاهزاده قرار دارد این محله به رغم برخی دست‌خوردگی‌ها، یکی از قدیمی‌ترین محله بافت است که در قسمت شمالی بافت تاریخی شیراز قرار دارد. خدمات شهری موجود در این محله، عمدتاً کارکرد فرامحله و شهری دارد. وجود بازار وکیل در این محدوده، نشانگر کارکرد فراشهری و حتی فرامنطقه‌ای کاربری تجاری این محله است و کاربری غالب این محله، کاربری تجاری و مسکونی است. وجود بازار مرغ، میدان توپخانه (میدان شاه)، بازار نو، بازار وکیل، عمارت دیوان خانه و ارگ کریمخانی، باغ نظر، بقعه شیخ کبیر، حمام وکیل در این محله قرار دارد، حال آنکه جدول ۱ فضاهای موجود در ارسن شهری زندیه شیراز را بر اساس جهت قرارگیری بررسی نموده و برای درک و خوانش دیداری بهتر مجموعه وکیل، شکل ۱ ارائه شده است.

۶- یافته‌های پژوهش

برای مشخص شدن جایگاه رنگ در ارسن زندیه شیراز، ابتدا نقش رنگ در منظر شهر ایرانی-اسلامی و عناصر کالبدی-کارکردی بافت‌های تاریخی شهرهای ایرانی-اسلامی بررسی شد. سپس از تمامی بناهای واقع در این مجموعه شامل بازار، کاروان‌سراها، مسجد، حمام، آب انبار، ارگ حکومتی،

جدول ۱- فضاهای موجود در ارسن شهری زندیه شیراز.

جهت قرارگیری	اینه
غرب	عمارت ارگ کریمخانی
شمال	عمارت دیوانخانه، آب انبار، آرامگاه ابن خفیف و عمارت نقاره خانه و بنای قور کریمخانی که بعداً به مدرسه شعاعیه تبدیل شد.
شرق	بازار وکیل که از سه در به میدان باز می‌شد. راسته شمالی در وسط میدان و دیگری از بازار کلاه دوزها و سومی از بازار شمشیرگرها
جنوب	به جلوخان مسجد وکیل باغ حکومتی (باغ نظر) با کمی عقب نشستگی حمام وکیل و بازار وکیل

شکل ۱- سلسله مراتب ادراک (دیداری) فضا در مجموعه وکیل، عدم تطبیق بر سلسله مراتب قدرت [۱۸]

توضیحات	تصویر	توضیحات	تصویر
<p>ارگ کریم خانی از سیستم تک-رنگ- تک مصالح پیروی می کند که در برگرفته یک وحدت دیداری کامل در حجمی صلب است. در عین حال دارای تزئینات هنر آجرکاری است. رنگ این بنا به علت آجر به کار رفته در آن رنگ های گرم تیره و روشن با ته مایه هایی از کرم، خاکی و قهوه ای است.</p>	 <p>ارگ کریم خانی</p>	<p>بازار وکیل به لحاظ معماری تک مصالح - تک رنگ است اما در فضای بازار به دلیل کاربری آن چند مصالح - چند رنگ دیده می شود.</p>	 <p>بازار وکیل</p>
<p>سیستم چند رنگ- چند مصالح استفاده شده است که منجر به آفرینش تعادل دیداری با به کارگیری پالت رنگی متنوع شده است.</p>	 <p>مسجد جامع وکیل</p>	<p>کوچه های پشت بازار و پشت مسجد به پیروی از معماری مجموعه سیستم تک رنگ - تک مصالح بوده است که یکی از شاخص ترین کوچه های بافت تاریخی شیراز به شمار می رود.</p>	 <p>گذرگاه پشت بازار</p>
<p>سیستم چند رنگ- چند مصالح استفاده شده است که منجر به آفرینش تعادل دیداری با به کارگیری پالت رنگی متنوع شده است، حال آنکه این عمارت درون باغی با الگوی چهارباغ قرار دارد که طیف رنگ طبیعی در بر دارد.</p>	 <p>باغ نظر</p>	<p>هر چند آب انبار وکیل قسمت اعظم آن تخریب شده است اما آنچه که از آن باقی مانده است اشاره به این دارد که سیستم تک رنگ- تک مصالح بوده است و به ریتم رنگ در مجموعه کمک شایانی می کند.</p>	 <p>آب انبار وکیل</p>

رنگ های به کار رفته در این میدان، مجموعه ای از رنگ های گرم تیره و روشن با ته مایه هایی از کرم، خاکی و قهوه ای است. الحاقات امروزی نیز در این مجموعه به این ترکیب لطمه ای وارد کرده است که در شکل ۲ تحلیل ها به صورت مصور آمده است.

۶-۲- تحلیل رنگ های به کاررفته در ارگ کریم خانی

ارگ کریم خانی از سیستم تک رنگ- تک مصالح پیروی می کند که در برگرفته یک وحدت دیداری کامل در حجمی صلب است. در عین حال دارای تزئینات هنر آجرکاری است. رنگ این بنا به علت آجر به کار رفته در آن رنگ های گرم تیره و روشن با ته مایه هایی از کرم، خاکی و قهوه ای است.

۶-۳- تحلیل رنگ های به کاررفته در حمام وکیل

ورودی حمام به نقل از پژوهشگران شفاهی شهر شیراز الحاقی دوره قاجار به شمار می رود که سیستم چند مصالح- چند رنگ در آن دیده می شود و این موضوع سبب شده است جلوه دیداری شاخصی نسبت به مجموعه داشته باشد. بنایی ساده که ورودی آن جلوه گری می کند.

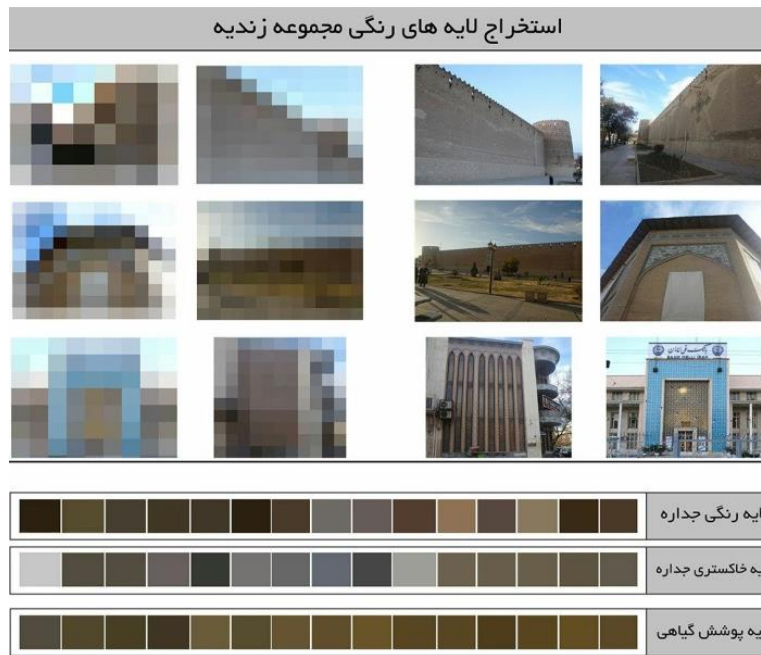
پس از بررسی عکس های گرفته شده از مجموعه، تحلیل رنگ های به کار رفته در آن در دو بخش انجام پذیرفت در بخش اول تحلیل کالبد مصنوع صورت گرفت و در بخش دوم پژوهش تحلیل رنگ در جزئیات مورد بررسی قرار گرفت که نتایج آن به شرح زیر می باشد (شکل های ۵-۲).

لایه کالبد مصنوع: تحلیل و واکاوی لایه کالبد مصنوع در بردارنده پالت رنگ های قهوه ای و خاکستری است که در جزئیات و تزئینات ارسن شهری زندیه شیراز طیف رنگی وسیعی به چشم می خورد که این مهم به واسطه کاشی کاری های در دوره زندیه، قاجار و بخش هایی الحاقی از دوران معماری پهلوی می باشد.

۶-۱- تحلیل رنگ های به کاررفته در محدوده میدان توپخانه^۱

البته تعریف میدان در این وضعیت تعریف کاملی از این فضای متانجس امروزی نباشد، هم خوانی منظر رنگی میدان با بافت پیرامون خود است.

^۱ آنچه که در سفرنامه نیبور درباره شیراز نگاشته شده، توپ های مختلف جنگی این شهر بود که در جلوی یک انبار قرار داشتند گویا این انبار در جبهه میدانی قرار داشته که آن را میدان توپخانه می خوانند.

شکل ۲- استخراج لایه‌های رنگی محدوده میدان توپخانه و آنچه که امروز معاصر به آن الحاق شده است.

۴-۶- تحلیل رنگ‌های به کاررفته در کوچه‌های پشت بازار

کوچه‌های پشت بازار و پشت مسجد به پیروی از معماری مجموعه سیستم تک رنگ- تک مصالح بوده است که یکی از شاخص‌ترین کوچه‌های بافت تاریخی شیراز به شمار می‌رود. استفاده از آجر یکدست و یک رنگ در این کوچه‌ها که تمایه‌هایی از رنگ‌های کرم تیره و روشن به وجود آورده است.

۵-۶- تحلیل رنگ‌های به کاررفته در عمارت دیوانخانه

به تبعیت از معماری ارگ شکل ظاهری و بیرونی آن تک رنگ و تک مصالح است اگر چه قسمتی از بنا تخریب شده است.

۶-۶- تحلیل رنگ‌های به کاررفته در بازار وکیل شیراز

ویلیام فرانکلین^۱ مصالح استفاده شده در بازار وکیل را متشکل از آجر و چوب میدانند که در دو طرف آن، مغازه‌هایی به چشم می‌خورد که در آن‌ها انواع کالاها برای فروش نهاده شده بود، بازار وکیل متشکل از رسته‌ها صنعت‌گران یا پیشه‌وران مانند بازار مس‌گرها، زرگرها، رنگرها، کلاه‌دوزها، کفاشان و غیره بوده است. از صنایع عمده و مشهور شیراز که بیش از هر چیز نظر کرزن در دوره قاجاریه را به خود جلب نمود، انواع قلیان و سرقلیان‌های میناکاری شده و بسیاری چیزهای دیگر مانند قاب عکس بسیار ظریف و نمک پاش بود که با طرح‌های شرقی برای خریداران اروپایی ساخته می‌شد از دیگر صنایع عمده شیراز، خاتم کاری بود که بر روی چوب، برنج، نقره، عاج و استخوان در رنگ‌های گوناگون صورت می‌گرفت. حال آنکه همچنان تمامی این صنایع در دوران معاصر وجود دارد و در درون بازار به چشم می‌خورد، این مهم موجب احیا و رونق صنعت گردشگری، صنایع و هنرهای سنتی شیراز می‌باشد که برای درک بهتر ماهیت و مفهوم رنگ در بازار وکیل شکل ۳ ارائه شده است.

۷-۶- تحلیل رنگ در جزئیات مجموعه وکیل و میدان توپخانه شیراز

سردر و جلو خان فضاهای این مجموعه تناسبات طلایی دارد (شکل ۴) که در نگاه اول: ترکیب ساده آجر با استفاده از کاشی‌های معرق همراه با زمینه فیروزه‌ای و لاجوردی که نقوش اسلیمی آن عنصر ثابت در هنر این خطه است به چشم می‌خورد. یکی از ویژگی‌های بسیار جالب در مجموعه وکیل، توجه به جزئیات فضاست. دقت در انتخاب رنگ و فرم‌های متناسب، در هنر این دوره به خوبی دیده می‌شود. به ویژه در کاشی‌کاری‌ها، با گستره‌ای از رنگ‌های شاد و جذاب روبرو می‌شویم که موجب غنای حسی در محیط می‌شود. دوره زندیه به پیروی از هنر صفوی انتخاب رنگ را بر مبنای اهداف نمادین، عرفانی و زیباشناسانه انجام داده است.

۸-۶- تحلیل رنگ‌های به کاررفته در کاشی‌کاری‌های بناهای

مجموعه

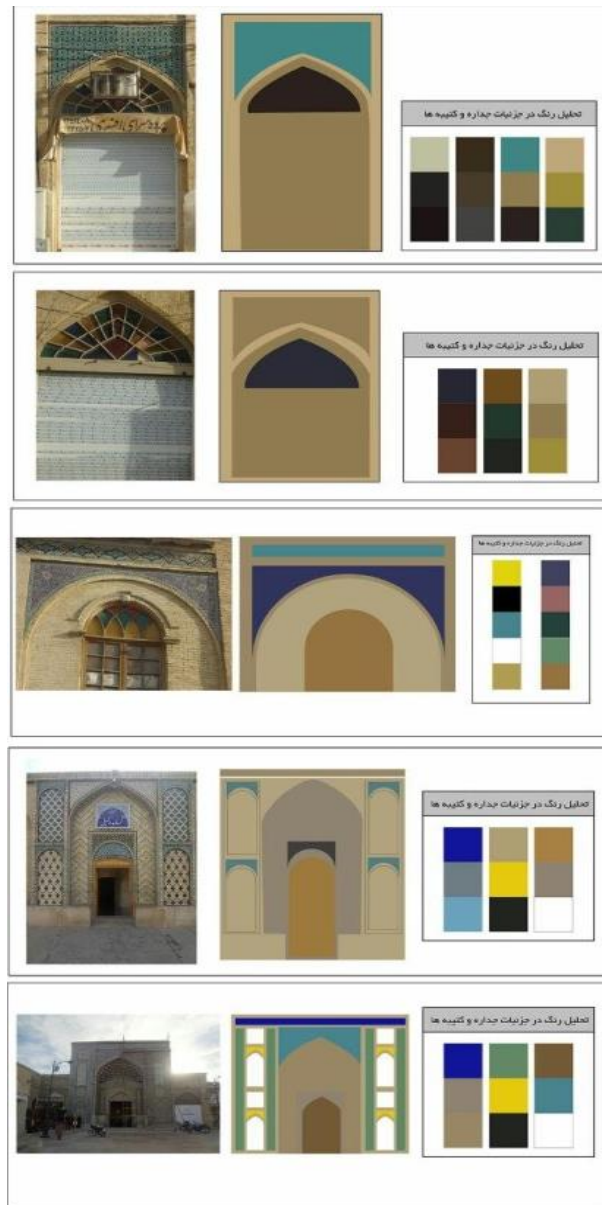
به‌منظور تحلیل الگوهای رنگی به کار رفته در کاشی‌کاری‌ها، تمامی نمونه‌ها عکس‌برداری شدند و پس از آن، برای شناسایی بهتر رنگ‌های نقوش و زمینه با کمک نرم افزار فتوشاپ تجزیه گردید. این مهم با الگوبرداری و خوانش پژوهش "ارائه روشی به منظور تحلیل و الگوبرداری از رنگ جداره‌ها در منظر فضاهای شهری تاریخی مورد پژوهی: میدان نقش جهان" انجام گرفته است [۱۵]. در شکل ۵ نتایج بررسی لایه‌های رنگی تزئینات در مجموعه نشان داده شده است.

- عمده طیف رنگی زمینه کاشی‌کاری‌ها برخوردار است و استفاده از رنگ‌های فیروزه‌ای، آبی لاجوردی و سفید است که با رنگ کرم و خاکی هماهنگی و تناسبات دارد.
- نقوش بکار گرفته شده در کاشی‌ها طیف وسیعی از رنگ‌ها در خود جای داده است، رنگ‌هایی نظیر زرد، ارغوانی، سبز (مغز پسته‌ای)، قهوه‌ای، سورمه‌ای و سیاه هستند که بسیار هنرمندانه در کنار قرار گرفته اند.

¹ William Franklyn

شکل ۳- لایه‌های رنگی در بازار وکیل شیراز، مجموعه زندیه.

شکل ۴- استخراج لایه‌های رنگی ورودی.

شکل ۵- ترکیب رنگ در کاشی‌ها و الوان‌های مجموعه زندیه شیراز.

بیرونی بسیار هنرمندانه است. وحدت معماری، که رنگی عمومی در نهایت سادگی آن را تقویت می‌کند، بعد بسیار خاصی زیر نور خیره‌کننده اقلیم شیراز به خود می‌گیرد. رنگ‌های بکار رفته در کاشی‌کاری‌ها، ارتباط نزدیکی با زمینه‌های فرهنگی دارند. در نهایت درهای چوبی و خشت‌هایی از رس و آجر در کنار هم رنگی یک‌دست می‌سازد با درجات (فام‌های) طبیعی گوناگون، تفاوت ساز مایه‌ها و تضاد میان این فام‌ها را تشدید می‌کند. در واقع، استفاده از مصالح و ترکیب‌های رنگی هماهنگ با بستر و اقلیم شهر شیراز، ایجاد رابطه مناسب میان شکل و عملکرد بنا و پیرو آنها، استفاده از رنگ‌های مناسب برای هر بنا از جمله مواردی است که برای محقق ساختن اهداف از آن استفاده شده است. اگر رنگ‌ها و مواد، متناسب و درست و به جا و با ریتم در نظر گرفته شود، محیطی خلق خواهد شد که به آن زیبا می‌گوییم. علاوه بر مطالعه هویت تاریخی، فرهنگی و اجتماعی هر شهر و منطقه باید شاخصه‌های زیباشناختی آنها در پالت رنگی منظر آن شهر و منطقه در نظر گرفته شود، تا از اغتشاش رنگی و ناهنجاری‌های دیداری در شهرها جلوگیری شود.

۷- نتیجه‌گیری

در منظر شهری معاصر، توجه به شکل بناها و کالبد فضاها ضرورتی بیش از پیش دارد، اهمیت تداوم معماری و شهرسازی سنتی و چگونگی تلفیق و همسان‌سازی با دانش روز طراحی شهری از مباحث مورد توجه محافل علمی و مکاتب مطالعاتی کشور است. منظر رنگی شهر، حاصل تجمیع رنگ‌هایی است که در نماهای خارجی ساختمان‌ها یا سایر عناصر دیده می‌شود. تناژ رنگی شهر در طول تاریخ شکل گرفته و مرحله به مرحله براساس فرهنگ و طبیعت آن به وجود آمده است. طرح منظر رنگی شهر به طرح‌ریزی و کنترل رنگ تمام عناصر مؤثر در منظر رنگی شهر از جمله ساختمان‌ها، سایر عناصر ثابت و حتی عناصر متحرک می‌پردازد. در مجموعه زندیه، اگرچه مداخلات و تخریب زیادی از دوران جدید اولیه در ایران تا کنون به آن وارد شده است اما همچنان یک مجموعه منسجم است که در بحث منظر رنگی آن انسجام رنگی وجود دارد. با این روند که رنگ غالب کرم خاکی بوده که به سبب مصالح به کار رفته در جداره‌ها است؛ اما لکه‌های رنگی منقوش کاشی‌کاری شده در جداره‌ها و نماهای

۸- مراجع

۴. ط. نصر، "جستاری در شهرسازی و معماری زندیه"، انتشارات نوید شیراز، ۱۳۹۴.
۵. ع. اسدپور، "میدان و شهر سرگذشت میدان‌های توپخانه از تهران تا شیراز"، انتشارات نیارش، ۱۳۹۷.
۶. م. دانشمند، "بررسی ویژگی‌های اقلیمی بناهای دوره زندیه در شیراز (مطالعه موردی: ارگ کریم‌خانی، باغ جهان‌نما، مسجد، حمام و بازار وکیل)"، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه سیستان و بلوچستان، ۱۳۹۳.

۱. ع. زنگی‌آبادی، س. مویدفر، "رویکرد بازآفرینی شهری در بافت فرسوده (برزن شش‌بادگیری شهر یزد)"، مجله معماری و شهرسازی آرمان شهر، ۹، ۳۱۴-۲۹۷، ۱۳۹۱.
۲. م. توسلی، "معماری اقلیم گرم و خشک"، مرکز مطالعات و تحقیقات شهرسازی و معماری ایران، تهران، ۱۳۸۱.
۳. م. ک. پیرنیا، "سبک‌شناسی معماری ایرانی"، سروش دانش، تهران، ۱۳۸۳.

مقاله

۱۹. آ. آپهام‌پوپ، "معماری ایرانی پیروزی شکل و رنگ"، ترجمه کرامت اله افسر، انتشارات یساولی، ۱۳۶۵.
۲۰. ت. ترنز، "شهر همچون چشم انداز (نگرشی فراتر از فرانوگرایی به طراحی و برنامه ریزی شهری" ترجمه: فرشاد نوربان، شرکت پردازش و برنامه‌ریزی شهری"، تهران، ۱۳۷۶.
۲۱. ک. گلکار، "مفهوم منظر شهری"، مجله آبادی، ۱۸، ۴۷-۳۸، ۱۳۸۵.
۲۲. م. اصل فلاح، ر. دهقان طالبی، "تبیین الگوی انتخاب رنگ در طراحی عناصر مبلمان شهری بر مبنای رویکرد زمینه‌گرایی (مطالعه موردی: خیابان مسجد جامع یزد)"، دو فصلنامه پژوهش هنر، ۱۲، ۹۱-۱۰۲، ۱۳۵۹.
۲۳. ش. یوسفی فر، "الگوهای پیدایش شهر و شهرنشینی در تاریخ ایران"، دو فصلنامه تاریخ ایران، تاریخ ایران، ۶۴، ۱۷۰-۱۴۵، ۱۳۸۹.
۲۴. س. ا. منصوری، "نسبت هویت با سیمای شهر"، ماهنامه فنی - تخصصی نما، ۳، ۱۸۰-۱۷۹، ۱۳۸۹.
۲۵. ن. اردلان، ل. بختیار، "حس وحدت: سنت تصوف در معماری ایرانی"، ترجمه: ونداد جلیلی، انتشارات علم معمار روبال، ۱۳۹۰.
۲۶. ن. تولایی، "شکل شهر منسجم"، نشر امیرکبیر، ۱۳۸۶.
۲۷. م. توسلی، "طراحی شهری هنر نو کردن ساختار شهر همراه با چهار نمونه موردی"، تهران، ۱۳۸۸.
۲۸. س. ح. بحرینی، م. فروغی فر، "انسجام بخشی کالبدی به محدوده مرکزی شهر شیراز ارائه راهکارهای طراحی شهری به منظور افزایش انسجام کالبدی بر اساس نظریه پیچیدگی"، مجله هویت شهر، ۲۸، ۱۸-۵، ۱۳۹۵.
29. D. V. Tomić, I. Marić, "Colour in the City: Principle of Nature-Climate Characteristics", Facta. Junis, 9, 315-323, 2011.
30. S. Sharan, "A Guide to Recognition and Intervention in Worn Worntureof Iran (case study: Isfahan, Dardasht)", J. Urban Manag. 31, 81-64, 2005.
31. P. Piran, "Identity of Cities, Chirping for a Complex Concept", Abadi j. 48, 18-31, 2005.
32. H. A. Taherkhani, M. M. Motavasseli, "Managing Historical Texture of Iran Cities (Challengesand Instructions)", J. Urban Manag. 18, 96-107, 2006.
۷. م. جعفری، "مقایسه و بررسی بافت شهری شیراز در عهد زندیه و پهلوی اول"، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه یزد، ۱۳۹۵.
۸. ز. کیانیپور، "بررسی ویژگی‌های کالبدی بناهای دوره زندیه در شیراز"، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه هنر اصفهان، ۱۳۹۰.
۹. ف. دهقانی، "بازآفرینی باغ نظر شیراز با رویکرد حفاظت از منظر فرهنگی ارگ کریمخان"، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه تربیت مدرس، ۱۳۹۰.
۱۰. ا. حکمت نیا، م. ر. احمدی، "تأثیرات توسعه شهرسازی مدرن بر بسترهای تاریخی (نمونه موردی: مجموعه وکیل در دو عصر زندیه و پهلوی)"، همایش بین‌المللی معماری، عمران و شهرسازی در آغاز هزاره سوم، تهران، ۱۳۹۵.
۱۱. ع. ا. نجفی کانی، ر. بارگاهی، ش. کرمی، "بررسی نقش سلسله زندیه در توسعه کالبدی- فضایی شهر شیراز"، پنجمین کنفرانس برنامه‌ریزی و مدیریت شهری، مشه، ۱۳۹۲.
۱۲. م. قلعه نویی، ب. تدین، "تهیه طرح جامع رنگی، تلاشی برای مدیریت رنگ‌ها در شهر: نمونه مطالعاتی خیابان سپه اصفهان"، مجله مدیریت شهری، ۲۶، ۲۵۷-۲۴۱، ۱۳۸۹.
۱۳. ح. نوایی، "رنگ شهر"، ماهنامه منظر، ۹۰، ۱۳-۱۰، ۱۳۸۹.
۱۴. م. داوری نژادی مقدم، م. شعبانی، "روانشناسی رنگ و کاربرد آن در شهر"، نشریه علمی مطالعات در دنیای رنگ، ۳، ۳۵-۲۵، ۱۳۹۲.
۱۵. ب. تدین، م. قلعه نویی، ر. ایوبی، "ارایه روشی به منظور تحلیل و الگو برداری از رنگ جداره‌ها در منظر فضاهای شهری تاریخی مورد پژوهی: میدان نقش جهان"، مجله باغ نظر، ۵۹، ۴۳-۵۶، ۱۳۹۷.
۱۶. ب. تدین، م. قلعه نویی، "سنجش میزان بهره مندی از قابلیت‌های رنگ در راستای بهبود کیفیت خیابان‌های شهری؛ نمونه موردی: خیابان سپه اصفهان"، مجله معماری و شهرسازی آرمان شهر، ۸، ۲۶۰-۲۴۵، ۱۳۹۴.
۱۷. ب. تدین، ا. احمدی، "رنگ در منظر میدان نقش جهان، انتشارات سازمان فرهنگی تفریحی شهرداری اصفهان، ۱۳۹۵.
۱۸. ن. اردلان، ل. بختیار، "حس وحدت سنت عرفانی در معماری ایران"، ترجمه حمید شاهرخ، نشر خاک، اصفهان، ۱۳۹۰.